

LIETUVOS ŪKINIŲ GYVŪNŲ GENETINIŲ IŠTEKLIŲ IŠSAUGOJIMO PROGRAMA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių išsaugojimo programa (toliau – programa) parengta vadovaujantis 1992 m. birželio 5 d. Biologinės įvairovės konvencija (Žin., 1995, Nr. 69-1662), ir Lietuvos Respublikos gyvulių veislininkystės įstatymu (Žin., 1994, Nr. 14-226; 1998, Nr. 110-3023).

2. Lietuvos ūkinių gyvūnų genetiniai ištekliai yra nacionalinis turtas, kuris turi selekcinę, ekonominę, mokslinę, ekologinę, kultūrinę, istorinę svarbą Lietuvai ir yra svarbi pasaulinės žemės ūkio įvairovės ir visos biologinės įvairovės dalis. Kadangi dėl nepalankių rinkos sąlygų dauguma Lietuvos genofondinių ūkinių gyvūnų veislių atsidūrė ties išnykimo riba, Lietuva saugo savo ūkinių gyvūnų nacionalinius genetinius išteklius, įtrauktus į senųjų ir XX a. suformuotų lietuviškų ūkinių gyvūnų veislių sąrašą.

3. Saugomos veislės:

3.1. žemaitukai, stambieji žemaitukai ir Lietuvos sunkieji arkliai;

3.2. Lietuvos vietinės ir senojo genotipo Lietuvos baltosios kiaulės;

3.3. Lietuvos šemieji, Lietuvos baltnugariai, senojo genotipo Lietuvos žalieji, senojo genotipo Lietuvos juodmargiai galvijai;

3.4. Lietuvos šiurkščiaivilnės ir Lietuvos juodgalvės avys;

3.5. Lietuvos vietinės pieninės ožkos;

3.6. vištinės žąsys;

3.7. Lietuvos vietinės bitės;

3.8. Lietuvos skalikai.

4. Programoje vartojamos sąvokos:

Biologinė įvairovė – gyvųjų organizmų rūšių, jų bendrijų, buveinių, ekosistemų genetinė įvairovė.

Genofondinių ūkinių gyvūnų banda – ūkinių gyvūnų banda, kurioje palaikoma dalinė genealoginė struktūra.

Grynasis veisimas – veisimo būdas, kai poruojami tos pačios veislės gyvuliai.

Grynaveislis gyvūnas – gyvūnas, kurio tėvai ir protėviai priklauso tai pačiai veislei ir (arba) kuris yra įrašytas arba tinkamas būti įrašytas į tos pačios veislės kilmės knygą.

Lietuvos genofondinis ūkinis gyvūnas – Lietuvos geografinėje ūkinėje aplinkoje susidariusios atkuriamos ir palaikomos populiacijos arba veislės su būdingais požymiais ir ypatybėmis gyvūnas, įtrauktas į savo populiacijos (veislės) išsaugojimo programą.

Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių apsaugos koordinavimo centras – mokslo ir studijų institucija, ar jos padalinys, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka suteikta teisė koordinuoti ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių kaupimą, tyrimą, stebėseną ir išsaugojimą šalies mastu.

Naudojamasis ūkinių gyvūnų genų bankas – bankas, kuriame laikoma naudojamų ūkinių gyvūnų genetinė medžiaga greitam naudojimui ir tyrimams.

Populiacijos efektyvumo rodiklis (Ne) – veisti naudojamų patinų ir patelių santykis, rodantis populiacijos būklę.

Saugojamasis ūkinių gyvūnų genų bankas – bankas, kuriame laikomas užšaldytos naudojamų ūkinių gyvūnų genetinės medžiagos tam tikras kiekis kaip veislės išsaugojimo garantas ateities kartoms.

Ūkinių genofondinių gyvūnų selekcinis branduolys – ilgalaikį grynąjį veisimą užtikrinanti genofondinių ūkinių gyvūnų banda, kurioje palaikoma visa genealoginė struktūra ir iš kurios gali būti platinama veislinė ir genetinė medžiaga.

Ūkinių gyvūnų genetinė medžiaga – ūkinių gyvūnų ląstelių sudėtinių dalių (spermos, embrionų, ovocitų, klonų, somatinių ląstelių ir DNR) visuma, lemianti genetinės informacijos išsaugojimą ir perdavimą.

Ūkinių gyvūnų genetiniai ištekliai – naudojamos arba galimos naudoti žmogaus ūkinėje veikloje ūkinių gyvūnų rūšys, veislės, populiacijos arba jų dalys, taip pat bet kokia gyvūnų genetinė medžiaga (sperma, embrionai, ovocitai, klonai, somatinės ląstelės bei DNR).

Ūkinių gyvūnų nacionaliniai genetiniai ištekliai – Lietuvoje susidareę ūkinių gyvūnų genetiniai ištekliai, kurių išskirtiniai paveldimieji požymiai turi selekcinę, ekonominę, mokslinę, ekologinę, kultūrinę, istorinę svarbą Lietuvai.

Ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimas – ūkinių gyvūnų ir jų genetinės informacijos išsaugojimas siekiant užtikrinti gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių įvairovę, gyvybingumą, plitimo galimybes ir išvengti jų pažeidimų ir žūties.

Ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimas *ex situ* (toliau – išsaugojimas *ex situ*) – užšaldytos lietuviškų veislių ūkinių gyvūnų genetinės medžiagos išsaugojimas.

Ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimas *in situ* (toliau – išsaugojimas *in situ*) – gyvų lietuviškų populiacijų ūkinių gyvūnų saugojimas.

Žemės ūkio biologinė įvairovė – biologinės įvairovės dalis, apimanti rūšių ir jų veislių, tarprūšinę ir ekosistemų įvairovę, susijusi su maisto ir žemės ūkio produkcijos gamyba.

5. Programos vykdytojai – Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, Lietuvos mokslo ir studijų institucijos, susijusios su ūkinių gyvūnų nacionaliniais genetiniais ištekliais, institucijos, susijusios su gyvūnų registravimu ir tapatybės nustatymu bei kiti fiziniai ir juridiniai asmenys, susiję su ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimu.

II. PROGRAMOS TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR PAGRINDINĖS ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

6. Programos tikslas – kintančios aplinkos sąlygomis užtikrinti ūkinių gyvūnų genetinių išteklių kaupimą, tyrimą, racionalų ir tausų naudojimą, apsaugoti juos nuo nykimo, sudaryti palankias sąlygas ūkinių gyvūnų rūšių evoliucijai, užtikrinti populiacijų tvarumą.

7. Programai įgyvendinti numatytos šios priemonės:

7.1. bendrosios priemonės (Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių apsaugos koordinavimo centro įkūrimas ir jo išlaikymas, visuomenės informavimas);

7.2. išsaugojimas *in situ* (ūkinių genofondinių gyvūnų selekcinį branduolių sudarymas, ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių stebėseną ir atranka);

Svarbiausi ūkinių genofondinių gyvūnų selekcinį branduolių uždaviniai:

7.2.1. išlaikyti genealoginės struktūros genofondinių ūkinių gyvūnų bandas, kurių gyvūnai nuolat perduotų pageidaujamas požymius ir norimas savybes kitoms kartoms;

7.2.2. gauti, išauginti, įvertinti prieauglį (ypatingai vyriškosios lyties) ir plačiai jį naudoti;

7.2.3. išlaikyti ne mažiau kaip 4 reproduktorių linijas ir 4 šeimas. Jeigu veislių genealoginėje struktūroje neišliko net 4 genealoginių linijų, būtina kurti naujas linijas;

7.2.4. užtikrinti, kad siekiant išvengti inbrydingo ir formuojant naujas linijas, į populiaciją būtų įterpiama svetimų genų, tai turėtų būti tiek fenotipiškai, tiek ir genotipiškai artimų, panašioje aplinkoje susiformavusių veislių genai, tačiau svetimų genų įterpimas neturi viršyti 10%;

7.2.5. atkuriant senųjų veislių populiacijas (tokias kaip šemieji ir baltnugariai galvijai), kuriose anksčiau nebuvo vykdomas veislininkystės darbas ir kurių populiacijos efektyvumo rodiklis *Ne* mažesnis negu 50, darbo pradžioje galima į populiaciją įtraukti nežinomos kilmės gyvūnus, jeigu jie savo fenotipinėmis savybėmis yra tipiški atkuriamai populiacijai, taip pat leisti iki 75% įterpti kitos Lietuvos veislės dalį. Pirmenybė turi būti teikiama grynaveisliams ar su mažesne kitos veislės dalimi gyvūnams;

7.2.6. padidėjus grynaveislių gyvūnų skaičiui tiek, kad populiacijos efektyvumo rodiklis *Ne* pasidaro didesnis negu 100, į saugomas populiacijas nebetraukti gyvūnų, turinčių didesnę negu 12,5% kitos veislės dalį. Ūkinių genofondinių gyvūnų selekcinuose branduoliuose ir bandose

veislininkystės darbo kryptys turi būti derinamos su Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių apsaugos koordinavimo centru;

7.3. Išsaugojimas *ex situ* (ūkinių gyvūnų genetinės medžiagos naudojamojo ir saugojamojo ūkinių gyvūnų genų bankų įkūrimas, spermos ir embrionų kolekcijų sudarymas ir saugojimas, genetinių objektų pavyzdžių paruošimas ilgalaikiam išsaugojimui);

7.4. Moksliniai tyrimai (skirti ūkinių gyvūnų genetiniams ištekliams išsaugoti).

8. Programos uždavinys – užtikrinti Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių išsaugojimo programos priemonių įgyvendinimą.

III. PROGRAMOS FINANSAVIMO ŠALTINIAI

9. Numatoma, kad Programos įgyvendinimo priemonės bus finansuojamos iš Specialiosios kaimo rėmimo programos lėšų.

IV. NUMATOMI PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO REZULTATAI

10. Įgyvendinus programą bus įkurtas Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių apsaugos koordinavimo centras, kuris koordinuos:

10.1. ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių nuolatinę stebėseną, ir atranką;

10.2. ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimą *in situ*;

10.3. ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių išsaugojimą *ex situ*;

10.4. ūkinių gyvūnų nacionalinių genetinių išteklių panaudojimo plėtrą taikant veislių integravimo į bendrą žemės ūkio sistemą priemones;

10.5. gyventojų švietimą apie ūkinių gyvūnų nacionalinius genetinius išteklius, kas padės formuoti visuomenės nuomonę apie šių išteklių išsaugojimo svarbą.

V. BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

11. Būtina ne tik išlaikyti, bet ir plėsti Lietuvos ūkinių gyvūnų veislių genealoginę struktūrą, padidinti reproduktorių skaičių.

12. Lietuvos ūkinių gyvūnų genetinių išteklių, kaip istorinio – kultūrinio tautos paveldo išsaugojimą įgyvendinant Biologinės įvairovės konvenciją reguliuoja valstybė.